

Compilation of the Educational Package of Participatory Games and its Effectiveness on the Social Skills of Children with Autism Spectrum Disorder

تدوین بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی و بررسی اثربخشی آن بر مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم^۱

Roohallah fathabadi

Psychology of Exceptional Children, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Parviz Sharif Daramad, Ph.D.

Department of Psychology of Exceptional Children, Faculty of psychology and educational sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Saeed Rezayi, Ph.D.

Assistant Professor in Psychology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

روح‌اله فتح‌آبادی

روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

پرویز شریفی درآمدی*

روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

سعید رضایی

روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

Abstract

The purpose of this study was to formulate educational package of participatory games and its effectiveness on social skills of children with autism spectrum disorder. The research method was semi-experimental design with pretest-posttest design with control group. The statistical population of this study was all children aged 8 to 12 years old with autism spectrum disorders from Tehran health care and rehabilitation centers in 2018. In this study, 20 boys with autism spectrum disorder were selected by using available sampling method and were randomly assigned into two experimental (10 subjects) and control groups (10 subjects). The Social questionnaire was used to assess social skills. The experimental group received 10 sessions of 45 minutes training during the 2 months of training Package, while the control group did not receive such intervention. At the end, both groups were evaluated by the Bellini Social Profile Questionnaire. Data were analyzed using covariance analysis. The results of this study showed that coaching training improves the social skills of children with autism spectrum disorder.

Keywords: autism spectrum disorder, participatory games, social skills

چکیده

این پژوهش، باهدف تدوین بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی و بررسی اثربخشی آن بر مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم انجام شد. روش پژوهش از نوع طرح‌های نیمه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه آماری این پژوهش، همه کودکان پسر ۸ تا ۱۲ ساله با اختلال طیف اتیسم مراکز درمانی و توانبخشی شهر تهران در سال ۱۳۹۷ بودند. در این پژوهش ۲۰ کودک پسر با اختلال طیف اتیسم با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و در دو گروه آزمایش (۱۰ نفر) و کنترل (۱۰ نفر) به شیوه تصادفی گمارش شدند. برای ارزیابی مهارت‌های اجتماعی از پرسشنامه نیمرخ اجتماعی بلینی استفاده شد. گروه آزمایش در ۱۰ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای در طول ۲ ماه بسته آموزشی را دریافت کردند در حالی که گروه کنترل چنین مداخله‌ای را دریافت نکردند. در پایان مجدداً هر دو گروه توسط پرسشنامه نیمرخ اجتماعی بلینی مورد ارزیابی قرار گرفتند. داده‌ها با استفاده از تحلیل کوواریانس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج این پژوهش نشان داد که آموزش بازی‌های مشارکتی موجب بهبود مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم می‌شود.

واژه‌های کلیدی: اختلال طیف اتیسم، بازی‌های مشارکتی، مهارت‌های اجتماعی

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد آقای رح‌الله فتح‌آبادی در رشته روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی دانشگاه علامه طباطبائی است.

* نویسنده مسئول: dr_sharifidaramadi@yahoo.com

پذیرش: ۹۸/۰۸/۱۳

وصول: ۹۷/۰۹/۱۶

مقدمه

اضطراب، افسردگی، مورد سوءاستفاده قرار گرفتن، ایجاد مانع برای ارتباطات اجتماعی و انزوای اجتماعی اشاره کرد (Bellini, Peters., Benner & Hopf, 2007) اگر نقایص مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم برطرف نشود باعث بروز مشکلات زیادی در سازگاری آنها با جامعه می‌شود (Kaale, Smith & Sponheim, 2012).

مهارت‌های اجتماعی نقش بسیار فراوانی در زندگی و موفقیت افراد دارد. این مهارت‌ها رفتارهایی را در برمی‌گیرد که به فرد در تعامل مؤثر با دیگران و اجتناب از پاسخ‌های نامطلوب کمک می‌کند (Aghdasi, 2014). بدون تردید داشتن مهارت‌های اجتماعی در کنش متقابل دیگران از جمله اعضای خانواده، همکلاسی‌ها، معلمان، همسالان، پختگی اجتماعی و کفایت اجتماعی فرد را بهبود می‌بخشد (Randy & Michelle, 2008). به همین علت کودکان با اختلال طیف اتیسم به حمایت و آموزش در زمینه مهارت‌های اجتماعی نیاز دارند تا بتوانند مهارت‌های ضروری را به دست آورند (Rangani, Hemmati, Alamdarloo, Shojaei and Asghari Nekah, 2015).

استفاده از بازی و روش‌های مختلف اجرای بازی‌ها یکی از فعالیت‌های مفرح آموزشی است که در توانبخشی و درمان کودکان با اختلال طیف اتیسم کاربرد زیادی دارد و به وسیله آن می‌توان طیف وسیعی از مسائل را به این کودکان آموزش داد (Mehrijoo, 2011). بازی موجب رشد مهارت در حوزه‌های کلامی و ایجاد و استمرار تعاملات اجتماعی در کودکان با اختلال طیف اتیسم می‌شود (Lu Petersen, Lacroix & Rousseau, 2010). یکی از برنامه‌های آموزشی مؤثر در بهبود شرایط کودکان با اختلال طیف اتیسم است چراکه کودکان بسیاری از مهارت‌ها از جمله فهم نقش‌های اجتماعی، مشارکت و برقراری ارتباط را از طریق بازی فرا می‌گیرند (Uren & Stagnitti, 2009).

از طرفی یکی از مسائلی که نظر اکثر متخصصان را در کودکان با اختلال طیف اتیسم به خود جلب کرده است، فقدان بازی‌های مشارکتی و اجتماعی است و اگرچه برخی از متخصصان معتقدند که کودکان با اختلال طیف اتیسم در برخی از بازی‌های مشارکتی شرکت می‌کنند و از آنها لذت می‌برند ولی به دلیل عدم مهارت در تعامل‌های گروهی و

مشخصه اصلی اختلال طیف اتیسم (Autism spectrum Disorder) شامل نقص مداوم در برقراری ارتباط اجتماعی متقابل و تعامل اجتماعی و الگوهای محدود تکراری و کلیشه‌ای در رفتار، علائق و فعالیت‌ها است. این نشانه‌ها باید از دوران کودکی وجود داشته باشد و عملکرد روزانه فرد را مختل کند (American Psychiatric Association, 2013). میزان شیوع اختلال طیف اتیسم در سال‌های اخیر به سرعت افزایش یافته است (World Health Organization, 2016). افزایش میزان شیوع این اختلال سبب شده است که از سال ۲۰۰۸ به بعد، روز دوم آوریل به عنوان روز آگاه‌سازی اختلال طیف اتیسم نام‌گذاری شود (Pour Mohammad Reza, Tajrishi, Rajabi Shamami & Haghgou, 2013). میزان شیوع اختلال طیف اتیسم در کودکان ۱ در ۵۹ تولد است (Centre for Disease Control and Prevention, 2018). در ایران نیز طی پژوهشی میزان شیوع این اختلال در کودکان ۵ ساله ایرانی ۶/۲۶ در ۱۰ هزار نفر گزارش شده است (Samadi, Mahmoodizadeh, & McConkey, 2012). این میزان در بررسی مجدد که انجام گرفته ۹۵/۲ در ۱۰ هزار گزارش شده است (Samadi, & Mahmoodizadeh, 2015). اختلال طیف اتیسم، در پسران چهار برابر از دختران تشخیص داده می‌شود (American Psychiatric Association, 2013).

نقص در مهارت‌های اجتماعی اصلی‌ترین و مهم‌ترین ویژگی اختلال طیف اتیسم است (White, Keoing & Scahill, 2007). نقص در مهارت‌های اجتماعی در این افراد شامل مشکلاتی در آغاز تعاملات اجتماعی، استمرار رابطه متقابل، به اشتراک گذاشتن لذت و شادی، دیدگاه‌گیری و فهم علایق دیگران است (White & et al, 2007). نقص در مهارت‌های اجتماعی نه تنها از رشد کودکان با اختلال طیف اتیسم جلوگیری می‌کند، بلکه سبب عدم پذیرش و طرد شدن این کودکان از جانب دوستان، همسالان و بزرگسالان و انزوا و گوشه‌گیری آنها می‌شود (Delano & snell, 2006). از پیامدهای دیگر نقص در مهارت‌های اجتماعی می‌توان به ضعف در پیشرفت تحصیلی، شکست‌های اجتماعی،

تعیین اثربخشی بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی بر مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم پرداخته باشد؛ و با در نظر گرفتن اینکه نقایص اجتماعی از مشکلات و چالش‌های اصلی کودکان با اختلال طیف اتیسم است نقش بازی‌های مشارکتی می‌تواند بر روی نمونه‌های ایرانی با اختلال طیف اتیسم قابل تأمل باشد. به همین دلیل استفاده از بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی و بررسی اثربخشی آن مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم بسیار ضروری است تا ضمن پر کردن خلأ پژوهشی در این زمینه، به لحاظ کاربردی نیز گامی در جهت بهبود شرایط این گروه از کودکان با نیازهای ویژه بردارد و برای معلمان، مربیان، درمانگران و متخصصان در حوزه اختلال طیف اتیسم مؤثر واقع گردد، چراکه به‌کارگیری بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی به‌عنوان روشی مقرون‌به‌صرفه، به آسانی در محیط‌های مختلف آموزشی و طبیعی، قابل اجرا است. به‌علاوه اینکه با توجه به شواهد تجربی به نظر می‌رسد بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی به دلیل پیروی از الگوهای بیرونی، تعاملی و اجتماعی بر مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم مؤثر باشد. لذا با توجه به پژوهش‌های فوق‌الذکر، هدف این پژوهش تدوین بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی و بررسی اثربخشی آن بر مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم است و فرضیه بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی بر مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم مؤثر است قابل تدوین است.

روش

روش پژوهش، جامعه آماری و نمونه: روش پژوهش حاضر، در زمره تحقیقات نیمه‌آزمایشی جای می‌گیرد و دارای طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل است. در این پژوهش بازی‌های مشارکتی به‌عنوان متغیر مستقل و مهارت‌های اجتماعی به‌عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شد. جامعه آماری این پژوهش، تمامی کودکان پسر ۸ تا ۱۲ ساله با اختلال طیف اتیسم مراکز درمانی و توانبخشی شهر تهران در سال ۱۳۹۷ بودند. تعداد ۲۰ کودک پسر با اختلال طیف اتیسم با روش نمونه‌گیری در دسترس از مرکز پژوهش

مشارکتی اکثر آنها بازی را رها می‌کنند و یا با همسالانشان درگیر می‌شوند (Johnson & Myers, 2007). به همین دلیل نوع بازی که در این پژوهش به کار گرفته شده است بازی‌های مشارکتی است. در بازی‌های مشارکتی هدف لذت بردن از بازی و تفریح است و بازی بر مبنای برنده-برنده است. در این نوع بازی‌ها رقابت فردی وجود ندارد و اگر گروه با یک مشکل مواجه شود همه یکدیگر را کمک می‌کنند که کار گروهی را به سرانجام برسانند یا مشکل را با همکاری یکدیگر حل کنند. علاوه بر این در این نوع بازی‌ها ارزش‌هایی چون همکاری، مشورت، تعامل، هماهنگی، سهیم کردن دیگران در آنچه داریم، کمک به دیگران، خلاقیت و مانند آنها آموزش داده می‌شود (Sobhani, 2008). بازی‌های مشارکتی موجب اجتماعی شدن کودکان و سبب کسب توانایی‌های لازم در مهارت‌های اجتماعی می‌شود. این بازی‌ها معمولاً ارتباط زیادی با روابط نظام اجتماعی دارد و معمولاً دارای مسیر تحولی خاص نیز است (sohrabi, 2011).

در همین راستا Aminnejad, Zeidabadi & Talebi (2016)، در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که بازی‌های مشارکتی رقابتی باعث رشد اجتماعی و بهبود روابط بین فردی و انسجام آنها در کودکان می‌شود. Farhadiye, Yazd Khasti & arizi (2016)، در پژوهشی دیگر نشان دادند که بازی‌درمانی مشارکتی گروهی می‌تواند تأثیر قابل ملاحظه‌ای در افزایش تعاملات بین فردی، انعطاف‌پذیری و ادراک احساسات در کودکان داشته باشد. Stanton-Chapman, Denning & Jamison (2008)، در پژوهشی نشان دادند که فعالیت‌های گروهی مانند بازی‌های مشارکتی و تعامل‌های میان فردی بر بهبود روابط بین فردی تأثیر دارد. Stanton-Chapman & Snell (2011)، در پژوهش خود نشان دادند که بازی‌های مشارکتی و تعامل با همسالان بر رفتارهای اجتماعی و کش‌های بین فردی تأثیر مثبت دارد و Brett (2013)، در پژوهش خود به این نتیجه رسید که لگوبازی مشارکتی موجب بهبود مهارت اجتماعی کودکان با نشانگان آسپرگر می‌شود.

آنچه اهمیت پژوهش حاضر را برجسته می‌سازد این است که نمی‌توان پژوهشی را یافت که به‌صورت مستقیم به

نامناسب ارائه می‌دهد؟). این جملات منفی نمره‌گذاری را معکوس می‌کنند، به طوری که به پاسخ همیشه در سؤال‌هایی که صورت منفی بیان شده‌اند نمره ۱ تعلق می‌گیرد. در انتها، برای کمک به برنامه مداخله، این ابزار شامل یک ستون به‌عنوان «ملاحظات» است که اطلاعات اضافی مربوط به هر سؤال را در اختیار درمانگران قرار می‌دهد (Blini, 2007).

Moghim-Islam, Pourmohammadreza-Tajrishi & Haghgou (2013)، نخستین بار این آزمون را به زبان فارسی ترجمه و اعتباریابی کردند و در پژوهش خود پایایی آزمون را با استفاده از روش بازآزمایی برای عامل‌های سه‌گانه رفتار اجتماعی متقابل، مشارکت اجتماعی و رفتار اجتماعی پخته و شایسته به ترتیب ۰/۹۶، ۰/۷۴ و ۰/۹۶ و در فاصله سه‌هفته‌ای برای نمره کل، ۰/۹۷ به دست آوردند. همچنین مقدار آلفای کرونباخ برای عامل‌های سه‌گانه به ترتیب ۰/۹۲، ۰/۸۹ و ۰/۸۵ گزارش شد. جهت بررسی روایی صوری، پرسشنامه اصلی ابتدا توسط یک مترجم به زبان فارسی برگردانده شد و سپس نسخه فارسی آن مجدداً به انگلیسی ترجمه و با نسخه اصلی مطابقت داده شد و چند تن از روان‌شناسان و متخصصان کودکان با اختلال طیف اتیسم آن را مورد تأیید قرار دادند و ضریب توافق ۰/۷۶ را گزارش کرده‌اند (Moghim-Islam et al, 2013).

روش اجرا و تحلیل داده‌ها

برای اجرای پژوهش در اولین مرحله، پرسشنامه نیمرخ اجتماعی بلینی (۲۰۰۷)، به‌عنوان پیش‌آزمون توسط والدین کودکان با اختلال طیف اتیسم تکمیل شد و در مرحله بعدی بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی توسط دو مربی دوره‌دیده در حوزه بازی‌درمانی به‌صورت گروهی در ۱۰ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای در طول ۲ ماه بر روی گروه آزمایش اجرا شد. درحالی که گروه کنترل چنین مداخله‌ای را دریافت نکردند. بعد از آخرین جلسه مجدداً هر دو گروه (گروه آزمایش و گروه کنترل) توسط پرسشنامه نیمرخ اجتماعی بلینی (۲۰۰۷)، به‌عنوان پس‌آزمون که والدین کودکان با اختلال طیف اتیسم تکمیل کردند، مورد ارزیابی قرار گرفتند.

و درمان اتیسم تهران به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب و در دو گروه آزمایش (۱۰ نفر) و کنترل (۱۰ نفر) به شیوه تصادفی گمارش شدند. ملاک‌های ورود آزمودنی‌ها شامل تشخیص قطعی اختلال طیف اتیسم درج شده در پرونده روان‌پزشکی، جنسیت پسر و محدوده سنی ۸ تا ۱۲ و ملاک‌های خروج آزمودنی‌ها شامل شرکت در جلسات آموزشی مشابه به‌صورت همزمان، دارا بودن آسیب‌های حسی (آسیب بینایی و آسیب شنوایی) و ناتوانی‌های جسمی و حرکتی و غیبت متوالی در بیش از ۲ جلسه آموزشی بود. جهت رعایت اصول اخلاقی در این پژوهش، از مدیریت مرکز پژوهش و درمان اتیسم و والدین کودکان با طیف اختلال اتیسم کسب اجازه شفاهی شد.

ابزار پژوهش

نیمرخ اجتماعی بلینی (Bellini): نیمرخ اجتماعی بلینی (۲۰۰۷)، با هدف ارزیابی جامع عملکرد اجتماعی و به‌عنوان یک ابزار مداخله برای کمک به شناسایی نقص در مهارت‌های اجتماعی افراد با اختلال طیف اتیسم، شناخته شده است و می‌تواند برای تهیه برنامه‌های آموزش انفرادی و همچنین اندازه‌گیری میزان پیشرفت در مداخله، مورد استفاده قرار گیرد. این پرسشنامه توسط والدین و مربی (یا شخصی که نسبت به کودک آشنایی کامل دارد) در زمان حداکثر ۱۵ تا ۲۰ دقیقه، تکمیل می‌شود، در یک مقیاس لیکرت چهاردرجه‌ای ۱ تا ۴ (به ترتیب برای گزینه‌های هرگز، گاهی اوقات، غالباً و همیشه)، نمره‌گذاری می‌شود، اما در برخی از موارد نیز به‌صورت معکوس (نمره ۱ برای همیشه و نمره ۴ برای هرگز)، نمره‌گذاری می‌شود. نیمرخ اجتماعی بلینی (۲۰۰۷)، دارای ۴۸ سؤال چهاردرجه‌ای با سه خرده‌مقیاس، رفتار اجتماعی متقابل (۲۰ سؤال)، مشارکت اجتماعی (۱۱ سؤال) و رفتار اجتماعی پخته و شایسته (۱۷ سؤال) است (Rezayi, 2017).

اکثر سؤال‌ها در نیمرخ اجتماعی بلینی به‌صورت رفتارهای مثبت نوشته شده‌اند (به‌طور مثال: در فعالیت‌های همسالان شرکت می‌کند؟)، اما برخی از سؤال‌ها نیز به‌صورت منفی بیان شده‌اند (به‌طور مثال: اظهارنظرهای

شد. پیش از انجام این آزمون مفروضه‌های آماری نرمال بودن توزیع نمرات با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، همسانی ماتریس کوواریانس‌ها با استفاده از آزمون ام‌باکس و همگنی واریانس‌ها با استفاده از آزمون لوین مورد بررسی قرار گرفت که با توجه به عدم تخطی از مفروضه‌های فوق‌الذکر استفاده از آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیره بلامانع است.

همان‌طور که مشاهده می‌گردد سطح معنی‌داری آماره چند متغیری لامبدای ویلکز کوچک‌تر از $0/01$ است ($p < 0/01$). بدین ترتیب فرض صفر آماری رد و مشخص می‌گردد که بین مهارت‌های اجتماعی دو گروه آزمایش و کنترل، در پس‌آزمون تفاوت معناداری وجود دارد. بر این اساس می‌توان گفت بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم مؤثر بوده است.

به منظور بررسی تفاوت دو گروه آزمایش و کنترل در هر یک از مهارت‌های اجتماعی، آزمون اثرات بین آزمودنی مورد استفاده قرار گرفت که نتایج حاصل در ادامه ارائه شده است.

در جدول ۳ نتایج آزمون اثرات بین آزمودنی برای مقایسه مهارت‌های اجتماعی، در کودکان گروه‌های آزمایش و کنترل در مرحله پس‌آزمون نشان داده شده است. با توجه به نتایج ارائه شده، مقدار F به دست آمده، برای تمامی مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی در سطح $0/05$ معنی‌دار است ($P < 0/05$). با توجه به بالاتر بودن میانگین نمرات گروه آزمایش در مرحله پس‌آزمون، چنین نتیجه می‌شود که بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی مؤثر بوده و موجب بهبود رفتار اجتماعی متقابل، مشارکت اجتماعی و رفتار اجتماعی پخته و شایسته کودکان با اختلال طیف اتیسم می‌شود.

همان‌طور که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود میانگین نمرات مهارت‌های اجتماعی گروه آزمایش پس از تعدیل نمرات، بیشتر از گروه کنترل بوده است که این خود نشان‌دهنده تأثیر بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی کودکان در گروه آزمایش است.

در این پژوهش، بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی در جلسه اول شامل آماده‌سازی محیط، آشنایی مربی‌ها و کودکان با اختلال طیف اتیسم با یکدیگر، تشریح بازی‌های و ارائه قوانین و وظایف هر کودک در بازی‌ها در جهت پیشبرد اهداف بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی بود. از جلسه دوم تا نهم تمامی بازی‌های مشارکتی به صورت تکراری بر روی کودکان اختلال طیف اتیسم اجرا شد و در آخرین جلسه، یعنی جلسه دهم به مرور، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری و اطمینان از تأثیرگذاری بازی‌های مشارکتی بر روی کودکان با اختلال طیف اتیسم، پرداخته شد.

بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی در این پژوهش شامل بازی کتاب نیفتد، توپ رو درست پرت کن، تقسیم صندلی، بازی پرش، بازی دایره‌شو و بازی خط ریتمیک بود. برای تدوین بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی ابتدا پیشینه علمی مورد مطالعه قرار گرفت و عناصر و مؤلفه‌های اصلی مرتبط شناسایی شد. به منظور بررسی روایی محتوایی، بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی توسط چند نفر از متخصصان این حوزه مورد بازبینی قرار گرفت، پیشنهادهای متخصصان اعمال گردید و اشکالات گرفته شد و متناسب‌سازی آن با ویژگی‌های کودکان با اختلال طیف اتیسم انجام شد به این معنا که به دلیل کم بودن انعطاف شناختی کودکان با اختلال طیف اتیسم، بازی‌های مشارکتی که بیشتر جنبه حرکتی داشتند به‌عنوان محتوای بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی انتخاب و تدوین شدند. برای ارزیابی روایی محتوایی بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی از روش شاخص نسبت روایی محتوایی لاوشه استفاده شد که مقدار آن $0/88$ بود. داده‌ها با استفاده از آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیره (MANCOVA) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نمای کلی بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی در جدول ۱ آمده است.

یافته‌ها

به منظور بررسی اثربخشی بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی بر مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم، از آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیره (MANCOVA) استفاده

جدول ۱. تشریح محتوای بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی

محتوا	تکنیک	هدف آموزشی
بازی کتاب نیفتد	مربی و کودکان با اختلال طیف اتیسم کتاب‌ها را روی سر خود قرار می‌دهند تا تکان نخورند. مربی می‌گوید که حرکت را آغاز خواهد کرد و کودکان پشت سر او حرکت خواهند نمود. آنها درحالی‌که دایره‌وار راه می‌روند تلاش می‌کنند تعادل کتاب‌هایی را که روی سرشان گذاشته‌اند به هم نخورد. اگر کودکی کتاب از سرش بیفتد، آنها بدون حرکت می‌ایستند و حرکت نمی‌کنند تا مربی به او کمک کند و کتاب را روی سرش بگذارد. پس از اینکه آن کودک آماده شد، مجدداً مربی حرکت را آغاز و به همراه کودکان به راه افتادن ادامه می‌دهد (تعداد کودکان: ۵ نفر، تعداد تکرار بازی: ۳ بار).	تقویت مشارکت و کمک به یکدیگر توسط کودکان با اختلال طیف اتیسم
بازی توپ رو درست پرت کن	کودکان با اختلال طیف اتیسم، توپ را به یکدیگر پرتاب می‌کنند و مراقب هستند که حتی المقدور توپ به زمین نیفتد. اگر توپ به زمین افتاد بازی ادامه داده می‌شود و تعداد دفعات برخورد توپ با زمین شمارش می‌شود و به کودکان تعداد دفعات مجاز برخورد توپ با زمین اعلام می‌شود و اگر تعداد مجاز برخورد توپ به زمین به پایان رسید دوباره بازی تکرار می‌شود. (تعداد کودکان: ۵ نفر، تعداد تکرار بازی: ۳ بار).	تقویت اجتماعی شدن کودکان با اختلال طیف اتیسم
تقسیم صندلی	موسیقی پخش می‌شود و کودکان با اختلال طیف اتیسم دور صندلی راه می‌روند و زمانی که موسیقی قطع شد آنها روی صندلی‌ها می‌نشینند. در این بازی یک صندلی کمتر از تعداد کودکان است و برای این کار آنها باید در کنار خود برای کسانی که ایستاده‌اند جا باز کنند. دوباره بازی تکرار می‌شود (تعداد کودکان: ۵ نفر، تعداد تکرار بازی: ۳ بار).	آموزش مهمان‌نوازی و سهیم کردن دیگران به کودکان با اختلال طیف اتیسم، در آنچه دارند
بازی پرش	کودکان با اختلال طیف اتیسم صف می‌بندند و به نوبت می‌پرند. مربی نقطه پایان پرش هر کودک را با گچ علامت می‌زند. کودک بعدی پرش خود را از جایی آغاز می‌کند که کودک قبلی پرش خود را به اتمام رسانده است. وقتی کودک می‌پرد سایر کودکان دست می‌زنند و دوست خود را تشویق می‌کنند. بازی دوباره تکرار می‌شود (تعداد کودکان: ۵ نفر، تعداد تکرار بازی: ۳ بار).	تقویت مشارکت کودکان با اختلال طیف اتیسم و تشویق یکدیگر به منظور ارتقای عملکرد گروه
بازی دایره شو	کودکان با اختلال طیف اتیسم دست‌به‌سینه می‌ایستند. هر کودک در همان حالتی که ایستاده با اعلام مربی دست کناری خود را می‌گیرد. با اعلام مربی کودکان تلاش می‌کنند بدون آنکه دست‌هایشان از یکدیگر بازشویند رو به درون دایره (دایره‌وار) بایستند. (تعداد کودکان: ۵ نفر، تعداد تکرار بازی: ۳ بار).	تقویت مشارکت در کودکان با اختلال طیف اتیسم
بازی خط ریتمیک	خط و مسیری برای حرکت توسط مربی مشخص می‌گردد و تمامی کودکان باید با ریتم خاص و با رعایت نوبت آن مسیر را طی نمایند؛ و دوباره به همان مسیر بازگردند. (تعداد کودکان: ۵ نفر، تعداد تکرار بازی: ۳ بار).	تقویت مشارکت و رعایت نوبت در کودکان با اختلال طیف اتیسم

جدول ۲. نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیری برای مقایسه مهارت‌های اجتماعی کودکان گروه آزمایش و کنترل

اثر	آزمون‌ها	مقادیر F	درجه آزادی اثر	درجه آزادی خطا	سطح معناداری	اندازه اثر
گروه	لامبدای ویلکز	۰/۳۰۸	۳	۱۳	۰/۰۰۱	۰/۶۹۲

جدول ۳. آزمون اثرات بین آزمودنی برای مقایسه مهارت‌های اجتماعی گروه آزمایش و کنترل در پس‌آزمون

متغیر	منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	اندازه اثر
رفتار اجتماعی	پیش‌آزمون	۷۵۷/۰۳۷	۱	۷۵۷/۰۳۷	۸۸۵/۸۴۹	۰/۰۰۱	۰/۹۷۳
متقابل	بین گروهی	۱۲/۰۸۶	۱	۱۲/۰۸۶	۸/۰۵۷	۰/۰۱۲	۰/۳۴۹
مشارکت	پیش‌آزمون	۳۸۵/۲۶۰	۱	۳۸۵/۲۶۰	۵۲۵/۹۹۸	۰/۰۰۱	۰/۹۵۵
اجتماعی	بین گروهی	۱۵/۱۱۷	۱	۱۵/۱۱۷	۹/۶۱۱	۰/۰۰۷	۰/۳۹۱
رفتار اجتماعی	پیش‌آزمون	۳۵۷/۵۶۴	۱	۳۵۷/۵۶۴	۴۶۲/۵۱۵	۰/۰۰۱	۰/۹۴۹
پخته و شایسته	بین گروهی	۹/۶۷۸	۱	۹/۶۷۸	۶/۷۳۴	۰/۰۲۰	۰/۳۱۰

جدول ۴. نتایج میانگین تعدیل‌شده مهارت‌های اجتماعی برای گروه آزمایش و کنترل در پس‌آزمون

	کنترل		آزمایش	
	میانگین	خطای استاندارد	میانگین	خطای استاندارد
رفتار اجتماعی متقابل	۳۲/۴۵۳	۰/۲۴۴	۳۳/۹۱۲	۰/۲۴۴
مشارکت اجتماعی	۲۱/۱۳۷	۰/۲۱۰	۲۴/۴۲۵	۰/۲۱۰
رفتار اجتماعی پخته و شایسته	۲۲/۷۵۱	۰/۲۵۲	۲۵/۸۱۶	۰/۲۵۲

بحث و نتیجه‌گیری

کودکان با اختلال طیف اتیسم می‌شود فقدان بازی‌های اجتماعی و مشارکتی با همسالان است، چراکه کودکان با اختلال طیف اتیسم بیشترین زمان خود را صرف بازی‌های غیراجتماعی می‌کنند و اغلب اوقات تنها بازی کردن را به بازی‌های مشارکتی ترجیح می‌دهند (Abdollahi, Boughrabad, 2016). همین عوامل تأثیر منفی بر مهارت‌های اجتماعی این کودکان خواهد داشت. در صورتی که بازی‌های مشارکتی فرصتی برای رشد مهارت‌های اجتماعی کودکان فراهم می‌آورد. چراکه در این نوع بازی‌ها مهارت‌های گروهی مانند گوش کردن به حرف دیگران، آرام صحبت کردن، همراه گروه ماندن تا زمانی که کار به اتمام برسد و مهارت‌هایی مانند رعایت نوبت، بیان نظرات، تشویق دیگران به مشارکت، کمک خواستن به هنگام نیاز تقویت می‌گردد (Amini, 2017).

این پژوهش با هدف تدوین بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی و بررسی اثربخشی آن بر مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم شد. یافته‌های این پژوهش نشان داد که بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی موجب بهبود مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم می‌شود. نتایج این پژوهش با یافته‌های پژوهش‌های (Aminnejad at al (2016), Farhadieh at al (2016), Stanton-Chapman at al (2008) Stanton-Chapman at al (2008) و Brett (2013) همسو است. در تبیین این یافته که بازی‌های مشارکتی می‌تواند بر مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم اثر مثبت و معناداری داشته باشد می‌توان عنوان کرد که یکی از عواملی که باعث ضعف در مهارت‌های اجتماعی

بازی ترجیحی کودکان برای آموزش کمک می‌گیرند و نیز استفاده از همسالان برای تشویق و ایجاد انگیزه برای تعامل، می‌تواند آموزش را برای کودکان و مربیان جذاب‌تر نماید. واضح است که محیط اجتماعی بازی با همسالان، تسهیل‌کننده‌تر و انگیزه‌بخش‌تر از محیط تک‌به‌تک کودک و مربی بوده و برای تمرین مهارت‌های اجتماعی مناسب و شایسته مناسب‌تر می‌نماید (Tazkare tavassoli, 2010). بدیهی است هرچه قدر زودتر و سریع‌تر بتوان مشکلات اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم را شناخت و با استفاده از روش‌های درمانی آنها را کاهش داد، امکان بیشتری هست تا مهارت‌های اجتماعی آنها بهبود و از بروز ناهنجاری‌های رفتاری و عاطفی پیشگیری شود. پس این چنین می‌توان نتیجه گرفت که هدایت کودکان با اختلال طیف اتیسم به سمت بازی‌های مشارکتی با همسالانشان موجب بهبود مهارت‌های اجتماعی در این کودکان می‌شود.

با توجه به اینکه یکی از مهم‌ترین اهداف آموزشی و توانبخشی کودکان با اختلال طیف اتیسم، بهبود مهارت‌های اجتماعی آنها است، در این میان به‌کارگیری بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی برای این کودکان بسیار مفید خواهد بود. در مجموع نتایج حاصل از این پژوهش بر اهمیت استفاده از بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم تأکید دارد؛ بنابراین، آگاهی دادن به والدین، معلمان، مربیان و درمانگران اختلال طیف اتیسم، ارائه راهکارهای عملی به مسئولین مدارس ویژه اختلال طیف اتیسم، اطلاع‌رسانی به کارشناسان سازمان آموزش و پرورش استثنایی و سازمان بهزیستی، روان‌شناسان و متخصصان درباره نقش و اهمیت بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی، تأثیر به‌سزایی در بهبود مهارت‌های اجتماعی کودکان با اختلال طیف اتیسم خواهد داشت.

از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر، انجام پژوهش فقط بر روی جنسیت پسر، تعداد اندک آزمودنی‌ها و محدود بودن تعداد جلسات بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی بود؛ بنابراین شایسته است که در تعمیم‌پذیری نتایج احتیاط شود. پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی به جنسیت کودکان با اختلال طیف اتیسم توجه داشته باشد؛ و پژوهش‌های

در تبیین دیگری می‌توان چنین اظهار داشت که با توجه به اینکه کیفیت قابل‌انعطاف و اجتماعی بازی در کودکان با اختلال طیف اتیسم با ضعف روبرو است، استفاده از بازی می‌تواند فرصت‌هایی زیادی برای کودکان با اختلال طیف اتیسم برای رفتار اجتماعی متقابل با دیگران فراهم کند (Cunningham & Schreibman, 2008). همچنین از آنجاکه انسان‌ها موجودات اجتماعی هستند، برخوردهای آنها با دیگران، وضعیتی که در آن زندگی می‌کنند و بازخوردی که از گفتار و رفتار دیگران دریافت می‌کنند بر احساسات فرد در زمینه اجتماعی شدن از طریق بازی اثر می‌گذارد (Haywood & Getchell, 2019). در واقع اهمیت بازی در این است که از طریق آنها کودک به توانایی خودش، جسمش و رابطه‌اش با دیگران در اجتماع پی می‌برد (Jekan, Hosseini, Mohammadi & Salehi, 2013).

دیگر تبیین‌یافته این پژوهش این است که بازی به‌عنوان یک شیوه مداخله‌ای، زمینه ایجاد ارتباط اجتماعی کودک با اختلال طیف اتیسم را فراهم می‌کند و چون فرایند بازی برای وی لذت‌بخش است تجارب حاصل از آن موجب می‌شود کودک با اختلال طیف اتیسم، ارتباط اجتماعی را که به دلایل مختلفی از آن گریزان است یک پدیده خوشایند بداند و تداوم این موضوع موجب بهبود مهارت‌های اجتماعی این کودکان خواهد شد. (Naderi DarreheShouri, 2011). در حقیقت بازی‌ها امکان ارتباط مستقیم کودک با محیط و همسالان را فراهم می‌کنند و باعث می‌شود که کودک بتواند ارتباط دوستانه‌ای با محیط و همسالان برقرار کرده و ترس‌های او نسبت به محیط کاهش یافته و اینکه این امکان فراهم می‌شود که بتواند مشارکت و همکاری با همسالان خود داشته و در نتیجه در افزایش مهارت‌های اجتماعی اثربخش باشد (Tajdini, Pirkhaefi, 2015).

در رابطه با آخرین تبیین یافته این پژوهش، این چنین می‌توان گفت که بسیاری از رویکردهای مرسوم مورد استفاده برای آموزش مهارت‌های اجتماعی، هم برای کودکان و هم مربیان دست‌اندرکار آموزش کودکان با اختلال طیف اتیسم، فاقد جذابیت است و یا دشوار به نظر می‌رسند. فرض بر این است که بهره‌گیری از روش‌هایی که از فعالیت‌های

- Bellini, S., Peters, J. K., Benner, L., & Hopf, A. (2007). A meta-analysis of school-based social skills interventions for children with autism spectrum disorders. *Remedial and Special Education, 28*(3), 153-162.
- Brett, E. (2013). *Lego Therapy: Developing social competence in children with Asperger syndrome through collaborative Lego play*.
- Centre for Disease Control and Prevention. (2018). *Identified prevalence of Autism spectrum disorder: ADDM network. 2000-2010, combining data from all site*.
<http://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html>.
- Cunningham, A. B., & Schreibman, L. (2008). Stereotypy in autism: The importance of function. *Research in autism spectrum disorders, 2*(3), 469-479.
- Delano, M., & Snell, M. E. (2006). The effects of social stories on the social engagement of children with autism. *Journal of positive behavior interventions, 8*(1), 29-42.
- Farhadiye, A.; Yazd Khasti, F. Arizi, H. (2015). The Effect of Group Theraplay on Children's Interpersonal Interactions, Flexibility, and Emotional Perception, *Social Psychology Research, 6* (22), 13-13. [Persian]
- Haywood, K. M., & Getchell, N. (2019). *Life span motor development*. Human kinetics.
- Jekan, M, Hosseini, AS; Mohammadi, M. and Salehi, M. (2013). The Effects of Ball Skills Training on Motor Development of Children with High Functioning Autism, *Journal of Exceptional Children, 13* (2), 70-61. [Persian]
- Johnson, C. P., & Myers, S. M. (2007). Identification and evaluation of children with autism spectrum disorders. *Pediatrics, 120*(5), 1183-1215.
- Kaale, A., Smith, L., & Sponheim, E. (2012). A randomized controlled trial of preschool-based joint attention intervention for children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 53*(1), 97-105.
- Lu, L., Petersen, F., Lacroix, L., & Rousseau, C. (2010). Stimulating creative play in children with بعدی با حجم نمونه و تعداد جلسات بیشتری انجام شود. همچنین پیشنهاد می‌گردد بسته آموزشی بازی‌های مشارکتی در مدارس و مراکز ویژه اختلال طیف اتیسم به صورت مستمر اجرا گردد؛ و در آخر پیشنهاد می‌شود معلمان، مربیان و درمانگران اختلال طیف اتیسم در رابطه با آموزش بازی‌های مشارکتی به کودکان با اختلال طیف اتیسم تسلط لازم را پیدا کنند.
- ### سپاسگزاری
- از مدیریت مرکز پژوهش و درمان اتیسم تهران (مرکز خدمات روان‌شناسی و مشاوره احیا) و والدین کودکان با اختلال طیف اتیسم که در پژوهش حاضر با پژوهشگران همکاری لازم را به عمل آوردند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود.
- ### منابع
- Abdullahi Baqarabadi, G (2016). The effectiveness of Lego therapy in increasing the social skills of children with high-level autism. *Journal of Psychological Development, 5*(3), 153-144. [Persian]
- Aghdasi, M. T. (2014). Evaluating social skills of female athlete students in several sports. *Journal of Tourism, Hospitality and Sports, 13*(4), 134-142. [Persian]
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®)*. American Psychiatric Pub.
- Amini, Sh (2016). The effect of participatory games on the development of social skills of male students, Sixth Congress of the Iranian Psychological Association, Tehran, *Iranian Psychological Association*. [Persian]
- Aminnejad, P; Zeidabadi, R. & Talebi, H. (2015). The effect of competitive participatory games on interpersonal relationships and group cohesion of children. The Second National Conference on New Achievements in Physical Education and Sports, Chabahar, *Chabahar International University*. [Persian]

- autism through sandplay. *The Arts in Psychotherapy*, 37(1), 56-64.
- Mehrjoo, P. (2011). Differences in play in exceptional and normal children, *Journal of Exceptional Education*, 2 (108), 55-48. [Persian]
- Moghim-Islam P, Pourmohammadreza-Tajrishi M, Haghgou H. (2013). The Effect of Reciprocal Imitation Training on Social Skills of Children with Autism., *Journal of Rehabilitation*, 14 (7), 67-59. [Persian]
- Naderi DarreheShouri,S, (2011). *The effect of group play therapy on the social development of children with autism Ahvaz Paradise Center*, Master Thesis, Shahid Chamran University of Ahvaz. [Persian]
- pour Mohammad Reza Tajrishi, M.; Rajabi Shamami, B & Haghgoo, H (2013). The Pivotal Response Training (PRT) in Children with Autism Disorder, *Journal of Exceptional Education*, 8 (121), 61-56. [Persian]
- Randy, L.S., & Michelle, J. (2008). Exploring the effects of social skills training on social skill development on student behavior. *National Forum of Special Education Journal*. 19(1), 1-8.
- Rangani, A, Hemmati Alamdarloo, Q; Shojaei, S. & Asghari Nikah, M (2015). The effectiveness of puppetry play therapy intervention on social skills of male students with autism, *Quarterly of Psychology of Exceptional Individuals*, 5(20),73-93. [Persian]
- Rezayi,s(2017).Designing the social skills training program and investigating its effectiveness on social competence of children with High function autistic (HFA) and non-verbal learning disorder, *Journal of Learning Disabilities*, 6(4),82-67. [Persian]
- Samadi, S. A., & McConkey, R. (2015). Screening for autism in Iranian preschoolers: Contrasting M-CHAT and a scale developed in Iran. *Journal of autism and developmental disorders*, 45(9), 2908-2916.
- Samadi, S. A., Mahmoodizadeh, A., & McConkey, R. (2012). A national study of the prevalence of autism among five-year-old children in Iran. *Autism*, 16(1), 5-14.
- Sobhani, F (2008). *Participatory games*. Tehran: Education Publications. [Persian]
- Sohrabi, T (2011). *Investigating the effect of group games on social skills of fifth grade elementary students*, Master Thesis, Allameh Tabatabai University. [Persian]
- Stanton-Chapman, T. L., & Snell, M. E. (2011). Promoting turn-taking skills in preschool children with disabilities: The effects of a peer-based social communication intervention. *Early Childhood Research Quarterly*, 26(3), 303-319.
- Stanton-Chapman, T. L., Denning, C. B., & Jamison, K. R. (2008). Exploring the effects of a social communication intervention for improving requests and word diversity in preschoolers with disabilities. *Psychology in the Schools*, 45(7), 644-664.
- Tajdini S, Pirkhaefi A (2015). EFFECTS OF LEARNING GAMES ON IMPROVING COMMUNICATION SKILLS AND SOCIAL RHYTHMIC AUTISTIC CHILDREN OF URMIA CITY, *Urmia Medical Journal*, 22 (4), 28-267. [Persian]
- Uren, N., & Stagnitti, K. (2009). Pretend play, social competence and involvement in children aged 5–7 years: The concurrent validity of the Child-Initiated Pretend Play Assessment. *Australian Occupational Therapy Journal*, 56(1), 33-40.
- White, S. W., Keonig, K., & Scahill, L. (2007). Social skills development in children with autism spectrum disorders: A review of the intervention research. *Journal of autism and developmental disorders*, 37(10), 1858-1868.
- World Health Organization (2016). *Questions and answers about autism spectrum disorders (ASD)*. Retrieved March 20, 2016 from <http://www.who.int/features/qa/85/en>.